

*Ю.В. Шеляженко
аспірант, асистент кафедри
державно-правових дисциплін,
Університет «КРОК»*

Звіт про участь у Міжнародній конференції з кримінального права у Оксфорді: обмін знаннями і погляд на Україну

21-22 березня 2018 року в Кібл-коледжі Оксфордського університету (Велика Британія) відбулася Міжнародна конференція з кримінального права “Переустрій законності: утвердження громадянських прав, довіри та чесності”¹, організована Говардівською лігою за реформу покарань (Howard League for Penal Reform). У конференції взяли участь відомі науковці та дослідники-початківці з сотні університетів та інших академічних установ, а також представники влади та громадянського суспільства. Захід відзначився об’ємною географією: на конференції виступали доповідачі з таких країн, як Бельгія, Велика Британія, Ізраїль, Індія, Індонезія, Ірак, Ірландія, Іспанія, Італія, Канада, Китай, Нігерія, Нова Зеландія, Південно-Африканська Республіка, Польща, Португалія, Словенія, Сполучені Штати Америки, Україна, Франція, Хорватія, Чилі, Японія.

Робота конференції проходила у 4-х пленарних і 5-ти паралельних сесіях, кожна з яких охоплювала по 8-9 тематичних панелей. У кожну панель організатори включили 3-4 доповіді або один захід. Учасники, отримавши при реєстрації 108-сторінковий буклет абстрактів (за якими оргкомітет відібрав учасників), могли вільно вибирати, в яких панелях взяти участь. Завдяки такій продуманій органі-

зації заходу учасники конференції мали по 15-20 хвилин на доповідь. Модератори панелей пропонували ставити питання доповідачам у кінці та заохочували жваве обговорення за участі всіх присутніх, яке тривало ще півгодини. В кінці пленарних засідань також відводився час на питання доповідачам. Під час опційної вечірньої сесії учасники могли послухати концерт – музику та пісні, написані у в’язниці – або подивитися документальний фільм «Несправедливість» (Injustice) про кризу пенітенціарної системи та зусилля активістів з її подолання від судових та політичних баталій за базові права до, наприклад, 5-річної боротьби за дозвіл створити тюремну кіностудію. Цей фільм доступний для вільного перегляду на YouTube².

Відкриваючи першу пленарну сесію, очільниця Говардівської ліги за реформу покарань Френсіс Крук привітала учасників конференції і розповіла про життя НДО, яка нещодавно відсвяткувала 150-річний ювілей. Наприклад, у 20-30 роках ХХ століття активістки Говардівської ліги щороку їздили до Ліги Націй у Женеву, добиваючись прийняття міжнародних стандартів захисту прав ув’язнених, які потім у 1955 році все-таки були затверджені Конгресом Об’єднаних Націй з питань запобігання злочинності та належного поведіння з правопорушниками. Метою організації є

¹ Redesigning Justice: Promoting civil rights, trust and fairness [Переустрій законності: утвердження громадянських прав, довіри та чесності]. URL: <https://howardleague.org/events/redesigning-justice-promoting-civil-rights-trust-and-fairness/>

² Injustice: a film about crime, prison and us [Несправедливість: фільм про злочинність, в’язницю і про нас]. URL: https://youtu.be/sJlam-So_d7M

запобігання злочинам, безпечні громади, зменшення числа ув'язнених. Ліга піклується про ув'язнених і членів їх сімей, надає правову допомогу, випускає газету, інформаційні бюлетені, проводить масштабні та успішні кампанії проти арештів дітей, проти судового збору в кримінальних справах, проти обмеження доступу в'язнів до правової допомоги, проти заборони книг у в'язницях тощо. Також організуються дослідження з правознавства, випускається рецензоване наукове видання "Говардівський кримінально-правовий журнал" (The Howard Journal of Crime and Justice), включений у наукометричну базу Scopus.

Говардівська ліга за реформу покарань була заснована у 1866 році та названа на честь Джона Говарда (1726-1790), доктора права, філантропа і реформатора пенітенціарної системи. Призначений у 1773 році вищим шерифом графства Бедфордшир, він інспектував місцеву в'язницю і був шокований поганими умовами ув'язнення та трагедією в'язнів, які, вже відбувши покарання, не могли звільнитися, бо не мали змоги заплатити тюремний збір. Говард відвідав кілька сотень інших в'язниць у Англії, Шотландії та Уельсі й представив парламенту доповідь про стан в'язниць з пропозиціями необхідних змін: постачання води та здорової їжі, усунення антисанітарії, що була причиною багатьох смертей у тюрмах, інспектування в'язниць, їх ремонт, реконструкція та набір гідного тюремного персоналу, здатного за моральними якостями служити прикладом ув'язненим, щоб вони ставали на шлях виправлення. Наприкінці життя Говард подорожував Європою, був у Криму, під час дослідження епідемії тифу в південних областях України заразився і помер. Він похований у селі Степанівка в Херсонській області.

Крім Френсіс Крук, на першій пленарній сесії "Перспективи законності" виступили: керівниця публічного обвинувачення Алісон Сондерс, яка розповіла про зусилля очолюваної нею Королівської прокуратури Англії та Уельсу із забезпечення

прозорості та неупередженості відомства; Олівер Лодж, керівник сектору оцінювання ефективності системи правосуддя та юстиції Національного аудиторського офісу, з доповіддю про урядову політику трансформації правової системи, існуючі проблеми та ризики; Іен Лоудер, професор кримінології Оксфордського університету та головний редактор Говардівського кримінально-правового журналу, який представив дослідження смертності під вартою поліції і безкарності відповідальних поліцейських; Нікола Лейсі, професорка Лондонської школи економіки, яка виступила з обґрунтуванням необхідності практикувати політики прощення поряд із політиками покарання у кримінальному процесі.

Перша паралельна сесія включала панелі "Ув'язнення і вразливості", "Переосмислюючи справедливість", "Громадянство", "Освіта і кримінальне правосуддя", "Розворот кримінального переслідування молодих та первинних правопорушників", "Пенітенціарна політика і практика", "Креативні методи та активізм", "Суди і вироки", "Контр-тероризм і тероризм".

Особливо цікавою була доповідь "Матеріальна незахищеність та інституційна неефективність як фактори впливу процедурної справедливості в Україні: чи пояснює вразливість похибку Тайлерівської конструкції легітимності в країнах, що розвиваються?", яку представив на панелі "Переосмислюючи справедливість" Роберт Пікок, аспірант Університету штату Мічиган. Перевіряючи шляхом опитування близько 2 тис. респондентів у трьох містах України та факторного аналізу теорію процедурної справедливості, ефективності та легітимності як передумов співпраці громадян з поліцією, розвинутою Томом Тайлером у монографії "Чому люди підкоряються закону"³, дослідник виявив, що сприйняття механізму роботи поліції як справедливого органу глибоко

³ Tom R. Tyler. Why People Obey the Law [Чому люди підкоряються закону]. Princeton University Press. 2006. 320 p.

переплетене з оцінкою діяльності поліції як ефективної та гідної довіри, але лише в третині випадків корелює із готовністю співпрацювати з поліцією і зовсім не кореспондує із уявленнями про легітимність поліції, авторитетом поліції як публічної влади. При цьому Роберт Пікок виявив, що визнання процедурної справедливості роботи поліції корелює із постматеріалістичними цінностями, такими як довіра та щастя, і постматеріалістичні переконання часто включають готовність допомагати поліції – тобто, створюють середовище законності в Україні, хоча й послаблене, на відміну від більш розвинутих країн, де таке середовище більш сильне завдяки легітимності. Неповну дієвість моделі легітимності Тайлера дослідник пояснює тим, що побоювання за своє виживання більше впливає на поведінку людей, ніж нормативні цінності. Пікок стверджує, що аналогічні висновки в результаті подібних досліджень у бідних та корумпованих країнах отримав Жастіс Танкебі та колеги⁴, і цитує думку Танкебі, що в країнах, які розвиваються, ідентичності часто фокусуються на належності до сім'ї, племені чи етносу, а не на нормативних цілях підтримувати громадське та суспільне благо⁵. Крім цієї доповіді, Роберт Пікок спільно з професоркою Університету штату Мічиган Санею Кунжак та дослідницею Іреною Мравич із Загребського університету на другій сесії у панелі “Культури полісінгу” представив результати дослідження справедливості внутрішніх процедур у поліції: опитування 500 хорватських поліцейських виявило, що співробітники поліції схильні ставитися до громадян так, як до них самих ставиться начальство.

⁴ Tankebe J et al. A multidimensional model of police legitimacy: A cross-cultural assessment [Багатовимірна модель легітимності поліції: міжкультурне дослідження]. *Law and Human Behavior*. 2016. 40(1):11-22.

⁵ Justice Tankebe. Self Help, Policing, and Procedural Justice: Ghanaian Vigilantism and the Rule of Law [Самодопомога, полісінг і процедурна справедливість: вігилантизм та правовладдя у Гані]. *Law & Society Review*. 2009. 2 (43). 245-270.

Друга пленарна сесія «Соціальна справедливність та реінтеграція» включала такі виступи. Денні Дорлінг, професор Оксфордського університету, назвав елітистською фантазією виражені у державній політиці очікування слухняної поведінки людей в умовах катастрофічної економічної нерівності та зростання смертності, особливо у тюрмах та психіатричних лікарнях; на думку вченого, без забезпечення більшої економічної рівності неможливо досягти взаємної довіри між людьми, захистити права людини, справедливість та правопорядок. Професор Баррі Голдсон з Ліверпульського університету описав невдачі останніх 50-ти років політики подолання підліткової злочинності після публікації урядової доповіді «Діти в небезпеці» у 1968 році, де пропонувалося надавати підтримку сім'ям, запобігати відхиленням та забезпечити реабілітацію дітей та підлітків зі злочинними нахилами, але ці пропозиції так і не були як слід реалізовані. Софі Боді-Жендро, професорка Університету Париж IV Сорбонна, представила результати порівняння легітимності та соціальної справедливості у правових системах «консенсуальних демократій» Європи, що схильні прагнути суспільного блага, і «демократій більшості», більш схильних до каральних практик; дослідниця наголосила, що бідним меншинам важко довіряти поліції та судам, і поділилася спостереженням, що на місцевому рівні краще реагують на запити громадян та впроваджують інноваційні рішення в сфері правоохоронної діяльності, ніж на національному рівні. Фергюс Макнілл, професор Університету Глазго, представив свою концепцію покарання як громадянського сну та реінтеграції у суспільне життя як пробудження. На питання автора цього репортажу, чи не доцільно було б розробити для кожного типу кримінальної кар'єри певний план її припинення, щоб допомогти людям, не здатним самотійно спланувати нормальне життя, професор Мак-Ніл відповів, що ця ідея є слушною і відповідні інформаційні матеріали розробляються, а також реалізуються проекти

Учасники конференції на пленарній сесії

підтримки людей, які щиро бажають покінчити з кримінальним минулим.

Друга паралельна сесія складалася з панелей «Судові помилки», «Відновне правосуддя», «Культури полісінгу», «Ув'язнення і сім'ї», «Історії ювенальної юстиції», «Раса і публічний простір», «Наративна кримінологія і пенітенціарна практика», «Криміналізація публічного простору», «Воркшоп з публікації у Говардівському журналі».

На воркшопі з публікації у «Говардівському кримінально-правовому журналі» шеф-редактор Іен Лоудер, виконавчий редактор Аніта Доклі та старший менеджер журнальних публікацій видавництва Wiley Грейс Онг розповіли деталі процесу прийняття та рецензування надісланих до журналу статей і дали поради авторам. Автор цього репортажу мав можливість задати пані Онг два питання. Стосовно питання, чому, попри індексацію в Scopus, журнал не індексується у Web of Science, представниця видавництва пояснила, що

процес оцінювання журналу експертами з наукометрії Clarivate Analytics ще триває. Стосовно ж питання, чи існує у видавництва Wiley політика знижок на передплату для країн, що розвиваються, пані Грейс Онг спочатку дала стандартну раду рекомендувати університетській бібліотеці передплатити журнал, якщо ви не здатні його передплатити самостійно (до речі, інституційна передплата коштує в 10 разів дорожче за індивідуальну), а коли автор попросив все-таки пояснити політику знижок, пані Онг розповіла про знижки для студентів та безкоштовну передплату для членів Говардівської ліги за реформу покарань, а також зазначила, що інституційні передплатники з країн, які розвиваються, можуть скористатися відносно недорогою передплатою доступу до рецензованих наукових видань у рамках міжнародної програми Research4Life, в якій бере участь видавництво Wiley.

На третій паралельній сесії було проведено панелі «Практика врахування травм»,

Виступ Фергюса Макнілла, професора Університету Глазго:
“Пробудження до життя після покарання”

“Юридична практика”, “Відновне правосуддя”, “Доступ до правосуддя”, “Залучення в тюремних режимах”, “Запобігання злочинам”, “Культура переселення з тюрми в громаду”, “Умовний термін: гра в життя під наглядом”.

На панелі «Юридична практика» з доповіддю «Посилення права: сприяння автономії, уникнення інституційної нерівності» виступив Юрій Шеляженко, аспірант Університету економіки та права «КРОК» (Київ, Україна). Доповідь була присвячена питанню, чому верховенство права в сучасному світі досі часто асоціюється не з правами людини, безпечною свободою, індивідуальною та інституційною автономією, а з побоюванням покарання, привілеями багатіїв, монополією на насильство, монополією адвокатури, незважаючи на те, що рівний доступ до правосуддя є однією з міжнародно визнаних цілей сталого розвитку. З використанням даних проекту «Правометрика» Громадської організації «Автономна Адвокатура» було показано, що законодавча, виконавча та судова системи недостатньо

захищають універсальні права людини в Україні, навіть після суперечливої судової та пенітенціарної реформи. Також пояснювалося, як штучні монополії і брак правової культури спричиняють несправедливості, ріст злочинності, корупцію, повстання та війни. Доповідач обґрунтував, чому сильні монополії є скоріше отрутою, ніж ліками для правової системи. Було окреслено шляхи забезпечення рівного доступу до правосуддя: зняття соціально-економічних бар'єрів, таких як високий судовий збір і елітизм серед правників, спрощення законодавства та юридичних процедур, які мають бути доступними завдяки зрозумілим тренінгам та іграм; розвиток культури автономії, індивідуального життя за своїми законами, заснованими на правах людини, плюралізму правових позицій та субсидіарності правозастосування, щоб люди могли успішно контролювати своє власне життя. Також запропоновані деякі практичні заходи, такі як скасування судового збору в справах про порушення прав людини та процедурне право громадськості та засобів масової ін-

формації заперечувати проти обмеження доступу до залу суду.

На третій пленарній сесії «Пенітенціарна система: національні та міжнародні перспективи» обговорювалися такі питання. Андреа Альбут, президент Асоціації начальників в'язниць, розповіла про зміни ситуації у в'язницях з 90-х років минулого століття і винесені уроки. Колишній президент Європейського комітету запобігання тортурам Мауро Пальма говорив про необхідність виконання покарань з повною повагою до гідності людини, відповідно до міжнародних стандартів та із подальшим поверненням людини в життя суспільства з більшими можливостями та меншою вразливістю, і наголосив, що гідне покарання має слугувати подолання нерівності у суспільстві, а не поглиблювати цю прірву. Професорка Елейн Ларраурі з Університету Помпеу Фабра (Барселона, Іспанія) міркувала про справедливу процедуру надання дозволу тимчасово покинути закриту в'язницю під час відбування покарання для збереження зв'язків із сім'єю, друзями та громадою, обґрунтовуючи необхідність встановлення законом чітких, зрозумілих критеріїв надання такого дозволу.

У четвертій паралельній сесії було проведено панелі «Пробачія та нагляд», «Примирення», «Переосмислюючи справедливість», «Ветерани і кримінально-правова система», «Рішення про переустрій законності», «Історія і законність», «Політика і практика ювенальної юстиції», «Жертви злочину», «Умовний термін: гра в життя під наглядом».

Привернула увагу панель «Ветерани і кримінально-правова система», що включала три доповіді. Доктор Крістін Хадоу, викладачка кримінології з Единбурзького університету ім. Нейпіра, повідомила у доповіді «Вивчення можливостей подолання кримінальної схильності колишніх військових в ув'язненні», що за даними опитування, проведеного в 2016 році у в'язницях Шотландії, 9% респондентів ідентифікували себе як колишні військові; за її словами, нечисленні дослідження

Роберт Пікок, аспірант Університету штату Мічиган (США), розповідає про дослідження процедурної справедливості в Україні

ветеранської злочинності вказують на такі криміногенні фактори, як травмування до і під час служби, схильність до насильства і зловживання алкоголем, проблеми з переходом від воєнного до мирного способу життя та із психічним здоров'ям, причому для запобігання ветеранській злочинності важливо спрямувати на вирішення цих проблем суспільні та особисті зусилля. Доктор Емма Мюррей з Ліверпульського університету Джона Муреса поділилася досвідом організації проектів соціально-орієнтованої творчості ув'язнених ветеранів, порівняла за інтенсивністю емоційний досвід в'язниці та війни, що однаково потребує естетичного вираження, і зауважила, що станом на 2008 рік у в'язницях Англії та Уельсу відбували покарання близько 20 тисяч екс-військових, причому останні 10 років спостерігається ріст числа тюремних бунтів та безладів. Жаклін Рапопорт, дослідниця з Единбурзького університету ім. Нейпіра, представила аналіз літератури з вивчення ветеранської злочинності в контексті армійського та сімейного життя, приділяючи особливу увагу концепції «жадібних інституцій» Меді Сігал⁶, яка змушує вирішувати проблему

⁶ Mady Wechsler Segal. The Military And the Family As Greedy Institutions [Військо та сім'я як жадібні інституції] // Armed Forces & Society. 1986. № 13. P. 9-38.

криміногенності конфлікту між запитами армії та сім'ї, що вимагають від людини максимальної відданості, лояльності, часу та енергії. Досвід Великої Британії також цікавий у контексті масового громадянського руху в часи Першої світової війни проти загального військового обов'язку та за захист права на свободу переконань, виявленого у формі відмови з мотивів сумління від несення військової служби – як розповідає професор Оксфордського університету Мартін Цедел⁷, багато з учасників цього руху були ув'язнені, що вплинуло і на пенітенціарну політику уряду, а пізніше, після скасування призову, Велика Британія під час Фолклендської війни з Аргентиною довела, що повністю професійна армія може дати відсіч призовній армії агресора.

П'ята паралельна секція складалася з панелей “Легальність і сподівання скорочення довгострокового ув'язнення”, “Гендер і насильство”, “Молодь і вразливість”, “Меншини і законність”, “Криміналізація дітей”, “Переосмислюючи справедливість”, “Жінки і законність”, “Полісінг і права підозрюваного”, “Умовний термін: гра в життя під наглядом”.

Учасники панелі “Умовний термін: гра в життя під наглядом” (Probationary: The Game of Life on Licence) протягом трьох паралельних сесій грали в однойменну настільну гру, розроблену науковцями Ліверпульського університету Джона Муреса та активістами Фондації мистецтва і креативних технологій за участі умовно засуджених правопорушників, що проходять пробацію. Ігрові характери та хід гри допомагають гравцям зрозуміти досвід людей, що потрапили в жорна

кримінально-правової системи, усвідомити складнощі та перепони на шляху до каяття, виправлення і повернення до життя чесного громадянина.

Четверту, завершальну пленарну сесію “Переустрій законності: ідентичність та соціальний контроль” відкрив журналіст Гарі Янг, який розповів, що люди африканського походження по обидва боки Атлантики більше, ніж інші соціальні групи, потерпають від криміналізації і як жертви злочинів, і як покарані злочинці через історичну нерівність, яка має долатися за допомогою солідарності та політичного спротиву. Трейсі Мірс з Єльського університету, аналізуючи теорію процедурної справедливості як передумови легітимності, звернула увагу на те, що більшість досліджень фокусуються на індивідуальних контактах між поліцією та громадянами, тоді як зусилля лідерів громад можуть бути визначальними у побудові легітимності. В кінці конференції було презентовано проект “Майбутнє”, організований психологами, соціальними працівниками та молодими активістами, щоб допомогти юнакам з кримінальними нахилами, психологічними проблемами та схильністю до насильства уникнути правопорушень, навести порядок у своєму житті та потурбуватися про власну безпеку і благополуччя.

У підсумку, конференція виявилася надзвичайно змістовною. Говардівська ліга за реформу покарань планує провести наступну наукову конференцію з кримінального права у 2020 році.

⁷ Conscription and Conscientious Objection. University of Oxford Podcasts [Призов і сумління відмова. Подкасти Оксфордського університету]. URL: <http://podcasts.ox.ac.uk/conscription-and-conscientious-objection>